

Mahyalara dair bir söylem analizi

Ali Balcı

Mahyalar, “Varol İnönü” gibi siyasi iktidara sunulan övgülerle ya da “Para Biriktir” gibi neo-liberal çağrılarla din dışı alanlarda belli söylemleri dile getirmekten kurtulamıyor.

TÜRKİYE’DE özelde cami genelde din, iktidarın bir aygıtı olarak işlemiştir. Diğer bir ifadeyle laiklik olarak bildiğimiz şey, dinin tasfiye edilmesi ya da din ile devlet arasında mesafe konulması olarak değil, aksine dinin devletin kontrolü altına alınması şeklinde gerçekleşmiştir. Basit bir örnek vermek gerekirse, İsmail Kara’nın ortaya çıkardığı, Milli Birlik Hükümeti döneminde camilerde okutulan “27 Mayıs İnkılabının Önemi Hakkında Hutbe”, bu noktada fazlasıyla ipucu doludur. Hutbede “millet olarak köylü ve şehirli hepimiz Milli Birlik Hükümetimize, ordumuza müzahir olmalıyız” şeklinde geçen ibare, bu kurumların dönemin militarist söyleminin meşrulaştırılması sürecinde nasıl kullanıldığının en önemli göstergesidir.

Bu bilgiyi aklımızın bir kenarında tuttuktan sonra daha derinde işleyen ve ilk bakışta fark edilmeyen başka bir alana değinmekte fayda var. Fransız düşünür Michel Foucault’ya göre, “Kendi başına, nötr ve bağımsız bir ifade yoktur, daima bir serinin ya da bir bütünün üyesi olan, başka ifadeler arasında belli bir rolü oynayan, onlardan destek alan ve kendini ayıran bir ifade vardır”. Bu noktada yani Foucault’nun vurguyu böylesi bir ifade alanına yaptığı anda, “ifadenin öznesi” yani ifadeyi kullanan kişi, ifadenin sorumluluğundan kurtulur. Foucault’ya göre, ifadenin öznesi bu ifadeleri “söyleme döken ya da yazıya aktaran” değil, “farklı bireyler tarafından doldurulabilecek boş bir yerdir”.

Bu argümandan hareketle, belli bir dönemde normal karşılanan ifadelerle, söylendiğinde marjinalleştirme ve hâkim söylem alanının dışına itilme durumuyla karşılaşan ifadelerin varlığından söz edilebilir. Birinci gruba odaklanıldığında dönemin hâkim iktidarının, yani söylemi kuran ifadelere belli bir rota çizen şeyin ne olduğu ortaya çıkarılabilir. Bu noktada, “Neden başka bir ifade değil de bu ifade ortaya çıktı?” sorusu, normal, hâkim ve hiçbir itirazla karşılaşmayan ifadelerin arkasında işleyişte olan düzen hakkında anliziçi malumat sahibi kılabilir.

Konuşturan Ne, Konuşan Ne?

Ekim ayının ilk haftasında kentin kurtuluşunun yıldönümü dolayısıyla İstanbul’daki beş büyük cami-

ye asılan mahyalar kamuoyunun gündemindeydi. Eyüp'e "Önce vatan", Yeni Camii'ye "Milli birlik esastır", Süleymaniye'ye "Ne mutlu Türküm diyene", Sultanahmet'e "Ordumuza şükran borçluyuz", Üsküdar'a "Kurtuluşun kutlu olsun" yazılı mahyalar asıldı. İlk bakışta dinî kurumların ulus-devlet ideolojisine alet edildiği izlenimini veren bu gelişme yakından bakıldığında aslında çok farklı şeyler söylüyordu.

Bu ve benzeri ifadelerin Cumhuriyet tarihi boyunca mahyalarda yer almış olması, mahyaların hâkim söylem ile ilişkisini anlamakta bize bir başlangıç noktası verebilir. Zamanında Selimiye Camii'ne asılan "Varol İnönü" yazılı mahya ne kadar dönemin hâkim söylemini yansıtıyorsa, Fatih Camii'ne Cumhuriyet'in 30. yılında asılan "30'uncu Yıl Kutlu Olsun" yazılı mahya da benzer bir anlamı taşıyordu. 1990'larda mahyaları dolduran "Para Biriktir" gibi yazılar da dönemin neo-liberal dünyasında mahyaların es geçilmediğini gösteriyordu.

"Oruç Tut Sıhhat Bul" gibi ibadeti maddi düzlemde temellendiren ya da ona indirgeyen ve bu yönüyle daha güçlü bir ideolojik aygıt işlevi üstlendiği tartışmaları bir yana, mahyalar hiçbir zaman din dışı alanlarda belli ifadeleri dile getiren "öznel" olmaktan kurtulamamıştır. Dolayısıyla "mahyaların kullanıldığı" tarzında ideolojinin tek taraflı işlediği bir argümanı bir tarafa bırakırsak, mahyaların içinde bulundukları hâkim söylemin birer parçaları, bununla da kalmayıp o söylemin birer taşıyıcısı oldukları söylenebilir. Bu nedenle mahyalardaki yazılardan, içinde bulunulan dönemin hâkim söylemini ya da iktidar ağlarını anlamak mümkündür.

Şayet böyleyse yani mahyalardaki yazılar, içinde bulundukları dönemin hâkim söylemini yansıtıyorsa, son mahya olayı ile ilgili sorunsalın yeniden formüle edilmesi gerekiyor. Bu noktada soru, "Neden ulus-devlet ideolojisi içeren böylesi ifadeler mahyalara yazıldı?" değil

de, "Nasıl oldu da daha önce de benzerlerine muhatap kaldığımız bu yazılar bu defa ciddi bir tepkiyle karşılaştı?" şeklinde sorulmalıdır.

Söz konusu ifadeler Haksöz ve Özgür-Der gibi oluşumların yanı sıra birçok gazete ve kanaat önderi tarafından yanlış ve problemli olmakla eleştirildi. Hatta iktidar par-

Berktaş'ın "ideolojiden, fikirlerden ve fikirlerin ifade ediliş tarzından" söz ettiği yazısında belirttiği gibi, mevcut iktidar partisinin "hâkim söylemi ve temel direğini o söylemin oluşturduğu siyasal kültürü değiştirdiği -değiştirmeye başladığı- için yeni bir realiteye işaret eden" durumla ilgilidir (Taraf, 15.10.2009).

Son yıllarda söylemsel alanı belirleyen dinamiklerde ciddi bir değişim olduğu söylenebilir. Bu değişimin mikro bir yansıması olarak değerlendirilebilecek mahya tartışmaları da bir önceki hâkim söylemin üzerinden kendisini var ettiği devasa suskunluğu kaybettğini gösteriyor.

tisinin Demokratik Açılım projesi ile ilişkilendirilerek derin devletin bu süreci sarsma planının parçaları olarak değerlendirildi. Peki, İslami kesimden liberallere kadar herkes için bu eylemi ya da ifadeleri problemli hale getiren şey neydi? 1990'larla birlikte başlayan, İslami grupların kendi argümanlarına sahip çıkma durumu buna bir cevap olabilir mi? Yoksa bu itiraz yani marjinal alana itme yaklaşımı, hâkim söylemin kendisi ile uyuşmayan ifadelere reva gördüğü bir durum olarak değerlendirilebilir mi?

Şayet Foucault haklı ise, son soruya tereddütsüz bir "evet" cevabı verilebilir. Son yıllarda söylemsel alanı belirleyen, neyin normal neyin normal olmadığına karar veren dinamiklerde ciddi bir değişim olduğu söylenebilir. Bu belki de, Halil

Berktaş'ın buradan hareketle vardığı "kültürel iyimserlik umudu" tartışılabilir; ama bahsettiği söylemsel değişiklik yabana atılacak bir şey değildir. Mahya örneğini bu değişimin mikro bir göstergesi olarak görmekte ve bu paralelde değerlendirmekte fayda var. Soru basit: "Nasıl oluyor da benzer söylemler daha öncesinde kendini muazzam bir suskunluk üzerine kurabiliyor, bugün ciddi bir itiraza muhatap oluyorlar?" Yine Foucault'ya dönersek belli bir dönem için belli bir söylemi hâkim söylem haline getiren şey "söylenen şeylerin hemen yanında işleyişte" olan devasa suskunluktur. Son mahya tartışmaları da en azından bir önceki hâkim söylemin, üzerinden kendini var ettiği devasa suskunluğu yitirdiğini gösteriyor. ■